

PROVET I FILOSOFI 14.9.2015 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

I provet i filosofi behandlas hela verkligheten, världens mångfald och människans verksamhet i den. Filosofins särdrag ligger i dess sätt att strukturera problemen begreppsligt, rationellt och i diskuterande form. I provet i filosofi bedöms examinandens förmåga till reflexion som behövs i ett föränderligt och komplext samhälle.

Filosofins praktiska betydelse ligger i att den studerande lär sig att begreppsligt strukturera frågor om värderingar, normer och betydelser. Studierna i filosofi hjälper oss att se vilken betydelse olika slags kunskap och färdigheter har för individen och samhället. Som motvikt till specialiserade kunskaper och färdigheter lär man sig genom filosofin att gestalta större begreppshelheter och samband. Filosofin hjälper oss att se hur olika uppfattningar om verkligheten, om principer, värderingar och normer inom olika vetenskapsområden och i olika tanketraditioner kan vara antingen konsekventa och förenliga eller stå i konflikt med varandra. Filosofin utvecklar omdömesförmågan.

Undervisningen i filosofi främjar kreativt och självständigt tänkande. Provet i filosofi erbjuder rikligt med utrymme för de studerande att utforma sin personliga uppfattning. Genom att sätta sig in i filosofiska grundfrågor på vilka det inte finns enkla svar lär sig de studerande att utforma och motivera sina tankar och samtidigt att respektera andra välgrundade uppfattningar.

I provet i filosofi bedöms de studerandes

- förmåga att gestalta filosofiska problem och urskilja olika tänkbara lösningar på dem
- förmåga att strukturera sina tankar begreppsligt i tal och skrift och identifiera påståenden och motiveringar som stöder dem
- förmåga att bedöma motiveringarna för olika filosofiska uppfattningar
- förmåga att behärska grundläggande allmänbildande fakta dels ur filosofins historia, dels nutida strömningar och kunna relatera dem till samhällsliga och kulturella företeelser.

I provet i filosofi bedöms med vilken framgång de studerande tillägnat sig begrepp och teorier samt hur väl de kan uttrycka egna filosofiska tankar. De studerandes förhållande till filosofiska frågor är individuellt men som grund för en filosofisk diskussion bör ligga tänkandets kognitiva dygder: kritik, intellektuell ärlighet, konsekvens, hållbarhet och systematik.

Bedömningen av svaren i provet i filosofi beaktar sex olika aspekter: kunskap, förståelse, tillämpning, analys, syntes och bedömningsförmåga. Dessa aspekter är relaterade till varandra och delvis hierarkiskt ordnade.

Svaren i provet i filosofi kan bedömas enligt den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Modellen delar in svaren i fem olika kategorier.

Det svagaste svaret ligger på en prestrukturell nivå, dvs. frågan har missförstått. På denna nivå finns det tre typer av svar: examinandens svar har inte med saken att göra, svaret upp-repar det som sagts i frågan eller examinanden presenterar en lösryckt synpunkt.

I ett unistrukturellt svar finns en klart relevant synpunkt. Stoffet i svaret är dock i övrigt slumpartat och svaret saknar en disponerad struktur.

I ett svar på den multistrukturella nivån anges flera relevanta synpunkter, men examinanden lyckas inte koppla ihop dem till en helhet och svaret är därför katalogartat. De exempel som ges öppnar inte generella perspektiv.

I ett avvägt svar har relevanta synpunkter relaterats till varandra på ett konsekvent och förnuftigt sätt. Svaret utgör en koherent helhet som förklarar frågans problemställning.

En utvecklad disposition presenterar det relevanta materialet på ett avvägt sätt. Begreppen och motiveringarna utgör en konsekvent helhet, som besvarar de frågor som hänför sig till uppgiften och diskuterar alternativa sätt att närma sig dem. Därmed framkommer kunskap, förklaring, förståelse, tillämpning, analys, syntes och bedömningsförmåga.

Uppgift 1

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI 1). Ämnesområdet behandlas också på kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI 3).

Enhet och mångfald kan förstås på många olika sätt beroende på vad man beaktar och hur man räknar. De inledande meningarna styr svaret i ontologins riktning. Den vanligaste ontologiska frågan om enhet och mångfald berör verklighetens grunddelars, det vill säga substansernas, antal. Monisten påstår att världen består av en sorts substans, såsom själ, materia eller en kvalitativt neutral substans. Då handlar det om idealism, materialism eller neutral monism. Monismens vanligaste utmanare är den cartesianska dualismen, enligt vilken materia och själ anses vara skilda substanser. Man kan naturligtvis också påstå att det finns ett oändligt antal kvalitativt olika substanser, men detta är svårt att motivera. Det är med andra ord möjligt att behandla dualismen som ett exempel på pluralism.

En monism eller pluralism som beaktar substansernas antal är inte den enda möjligheten. Man kan också tänka sig att världen består av olika och självständiga stycken och är kvantitativt pluralistisk. Nominalismen påstår att det endast finns individer, som det finns många av. Nominalism är en pluralism. Å andra sidan antar den ståndpunkt som motsätter sig nominalismen, till exempel egenskaps- eller begreppsrealismen, oftast att också individer existerar vid sidan av egenskaper eller begrepp och kan därmed också ha svårt att motivera en monistisk ståndpunkt.

Argumentens giltighet: Kvantitativt betraktat är till exempel nominalismen – eller någon annan pluralistisk eller dualistisk ståndpunkt – lockande, eftersom man kan iaktta de individuella tingens mångfald. På denna nivå är det svårt att motivera monism. Då det gäller frågan om antalet substanser är däremot dualismens och i ännu högre grad pluralismens stora utmaning hur i grunden olika substanser kan växelverka sinsemellan.

I ett 3 poängs svar gestaltar examinandens termerna korrekt. Han eller hon kan presentera åtminstone en konsekvent beskrivning av monismens och pluralismens grundkaraktärer. Därtill kan man i examinandens svar (åtminstone implicit) urskilja minst två argument som berör dessa. Mest naturligt anknyter sig argumenten kanske till en beskrivning av problemen med båda ståndpunkterna.

I ett berömligt svar kan examinandens på ett träffande sätt analysera åtminstone en motsättning mellan monism och pluralism. Han eller hon kan på ett konsekvent sätt beskriva och bedöma argument som försvarar och/eller kritiserar båda ståndpunkterna. Examinanden kan också tydligt själv ta ställning för någondera ståndpunkten. Då måste han eller hon kunna presentera ett filosofiskt meningsfullt motargument mot den kritik som framförts mot den egna ståndpunkten.

Uppgift 2

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Introduktion i filosofiskt tänkande (FI1) och dess punkt "frihet och tvång". Uppgiften presenterar nödvändighet i en mycket vid bemärkelse vilket betyder att examinandens kan visa sitt kunnande på en vid skala från logik till samhällsfilosofi.

Logisk och begreppslig nödvändighet utgör en sorts nödvändighet. Aristoteles berömda formulering av den logiska nödvändighetens grundläggande formulering, det vill säga motsägelserlagen, lyder på följande sätt: "Det är omöjligt att samma sak samtidigt stämmer och inte stämmer gällande samma sak i samma förhållande ...". Då fallen är tillräckligt tydligt avgränsade duger som exempel att jag inte samtidigt kan vara och inte vara hemma. Fysisk nödvändighet är en annan typ av nödvändighet. En människa kan till exempel inte, utan hjälpmedel och utan att falla, flyga på jordens yta. Till samma grupp hör också biologiska nödvändigheter. Ett exempel kan vara att människan måste andas för att kunna leva.

Olika metafysiska resonemang om naturlagarnas determinism är möjliga. En nödvändighet som berör verklighetens struktur är på sätt och vis ett mellanting mellan begreppslig nödvändighet och den nödvändighet naturvetenskaperna beskriver. Som del av en sådan betraktelse kan en examinand, som inte är determinist, bestrida nödvändighetens begränsande inverkan. Som exempel kan examinandens framföra att han eller hon kan eller inte kan bli toppidrottare, eftersom anlagen och naturlagarna reglerar den idrottsliga förmågan. Examinanden kan på många sätt granska nödvändigheter relaterade till viljans frihet och existentiell frihet, eller möjligheten att frigöra sig från dessa.

Samhällelig nödvändighet handlar ofta om makt. Det kan till exempel vara fråga om den makt staten, någon institution – såsom skolan – eller familjen använder för att begränsa individens frihet. Exempelen sträcker sig från hemkomsttider till lönearbete. Olika intentionella, till exempel själv utstakade nödvändigheter såsom: "jag måste studera flitigt, så att jag får ett gott vitsord" är också möjliga.

Betraktelsen ovan innehåller naturligtvis inte alla sorter av nödvändighet. Examinanden kan till exempel granska fatalistisk ödestro eller teologisk determinism. I sådana fall måste examinandens dock presentera en filosofiskt meningsfull kontext i vilken den ifrågavarande nödvändigheten begränsar frihet.

I ett 3 poängs svar kan examinandens presentera tre sorters nödvändigheter, som på något sätt skiljer sig ifrån varandra. Skillnaderna kan delvis framgå av exemplen. I de flesta fall kan till exempel fall som relaterar till fysik och biologi eller till närsamhällets och statens maktanvändning klassificeras som olika fall. Tre poäng ger också ett svar med endast två sorters nödvändigheter om presentationerna och exemplen är förtjänstfulla.

I ett berömligt svar förmår examinandens särskilja och beskriva olika sorters nödvändigheter samt bedöma deras bindande verkan och till dem anslutande frihet. Ett sätt att fördjupa beskrivningen är att jämföra olika sorters nödvändigheter med varandra. Ett naturligt kännetecken på ett berömligt svar kan vara att examinandens kan förklara varför det valda exemplet beskriver just en viss typ av nödvändighet.

Uppgift 3

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Filosofisk etik (FI 2). Man tänker allmänt att rättighet innehåller en tanke om skyldighet: för att vi ska kunna ha rätt till något, måste andra ha en skyldighet att åtminstone respektera denna rättighet. Eftersom andra har en skyldighet att respektera våra rättigheter, följer att vi har en skyldighet att respektera andras rättigheter. Paragraf 29 i den universella deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna konstaterar att "Var och en har plikter mot samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans eller hennes personlighet ensamt är möjlig". Då man talar om medborgerliga rättigheter går de hand i hand med skyldigheter, till exempel med läroplikten.

Djur är inte rationella individer, som kan åläggas moraliska eller juridiska skyldigheter. Kan de då ha rättigheter? De som försvarar djurens rättigheter har motiverat sin ståndpunkt å ena sidan utilitaristiskt (Peter Singer) och å andra sidan genom att omdefiniera rättigheterna (Tom Regan). Enligt den utilitaristiska ståndpunkten tänker man sig att djuren har likadana intressen som människorna, till exempel intresset att undvika smärta, och att dessa intressen bör respekteras på samma sätt människornas intressen. De försvarare av djurens rättigheter som åberopar djurens rättigheter påstår att djur kan vara bärare av rättigheter eftersom deras liv har ett egenvärde. Då utvidgas den andra formuleringen av Kants kategoriska imperativ, "Handla så att du aldrig behandlar mänskligheten i vare sig din egen eller någon annan person bara som ett medel utan alltid tillika som ett ändamål", att även gälla djur.

I ett 3 poängs svar förstår examinandens varför frågan om djurens rättigheter är problematisk och presenterar något motiverat argument antingen för eller emot djurens rättigheter.

I ett berömligt svar presenterar examinandens ett konsekvent argument för ett antingen jakande eller nekande svar. Han eller hon kan argumentera antingen för eller emot djurens rättigheter. Med goda motiveringar kan det vara möjligt att lämna frågan öppen, men detta är inte en förtjänst. Det är svårt att bygga upp ett berömligt argument utan att visa att man känner till den diskussion som förts om djurens rättigheter.

Uppgift 4

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Filosofisk etik (FI 2). Godhetens arter är bland annat det utilitärt goda, det moraliskt goda, det hedonistiskt goda, det instrumentellt goda, det ekonomiskt goda, det estetiskt goda och det vitalt goda. Det är naturligt att beskriva dessa arter av godhet med hjälp av exempel. Det utilitärt goda är människans hela goda, som hon med sin verksamhet strävar efter. Det instrumentellt goda hör samman med de medel med vilka man strävar efter det goda. Det goda kan också ha ett egenvärde. Det ekonomiskt goda kan förstås antingen instrumentellt eller som ett egenvärde.

I ett 3 poängs svar räknar examinanden upp olika arter av godhet och kan beskriva skillnaderna mellan dessa. Ett naturligt sätt att göra detta är till exempel att lyfta fram det instrumentellt godas specifika karaktär och kunna förklara vad som menas med att något gott har ett egenvärde.

I ett berömligt svar kan examinanden förklara de flesta av de ovan nämnda arterna av godhet, beskriva skillnaderna mellan dessa och ge träffande exempel. I de flesta berömliga svar kan examinanden beskriva det moraliskt godas karaktär. Examinanden visar sig förstå att godhetens arter skiljer sig också på det sättet att alla sorters godhet inte alla är likvärdiga. Det går att rangordna godhetens arter. Det moraliskt goda är till exempel viktigare än det hedonistiskt eller instrumentellt goda.

Uppgift 5

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI 3). En minst lika viktig punkt i innehållsbeskrivningen som punkten "det sannas natur och sanningsteorierna" är punkten om verklighetens natur. Kalle Anka och hans bil är så kallade fiktiva eller uppdiktade varelser. Frågan om sådana varelsers natur och existens är filosofiskt synnerligen kvistig.

I sin egen uppdiktade värld existerar Kalle Anka, han bor i Ankeborg och har en bil, vars registreringsnummer är 313. I den verkliga världen är dessa tings existens dock annorlunda – om man alls kan tala om existens. I den verkliga världen är Kalle Anka och hans bil seriefigurer.

Då man försöker avgöra om påståendet om registreringsnumret är sant, är det väsentligt ur vilket perspektiv man ser på fiktiva varelsers existens. Enligt den fiktiva realisten antingen är eller inte är registreringsnumret på Kalle Ankas bil 313, på precis samma grunder som vilken som helst verklig persons. Enligt den fiktiva antirealisten är Kalle Anka en seriefigur som inte existerar och som inte heller kan ha en bil som har ett registreringsnummer.

Den metafysiska ståndpunkten om fiktiva varelsers existens påverkar sålunda sanningspåståendets natur. Inom berättelserna om Kalle Anka har Kalle Ankas bil registreringsnummer 313. Enligt antirealisten är detta inte en fråga om sanning utan snarare om berättelsens konsekvens. Enligt realisten bör man närma sig frågan om sanningen hos detta påstående på samma sätt som då det gäller vilket som helst faktapåstående om den verkliga världen. Då kan man till exempel närma sig frågan via korrespondens- eller koherensteorin om sanningen eller via de pragmatiska eller deflatoriska sanningsteorierna.

I ett 3 poängs svar framför examinanden någon motiverad teori om fiktiva varelsers natur och motiverar utgående ifrån den om ett uppdyktat påstående har ett sanningsvärde. Det är väsentligt att fästa sig vid den fiktiva kontexten. Ett schematiskt tillämpande av sanningsteorierna visar lätt att frågans filosofiska kärna inte har förståtts på rätt sätt, och då nås tre poäng inte.

I ett berömligt svar förmår examinanden filosofiskt argumentera för något slag av ståndpunkt om fiktiva varelsers natur och koppla sanningspåståendet till denna kontext.

Uppgift 6

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI 3) och dess punkt "grunderna i argumentation och härledning". Examinanden behöver inte behärska logikens terminologi. Det är möjligt att förstå vad villkorssatsen och uppgiftens slutsatser handlar om till och med enbart genom vardagligt resonering.

På sanningsvillkorens nivå kännetecknas logiken och vardagstänkandet av att villkorssatsen anses giltig när dess främre och bakre led samtidigt är sanna. Inom vardagstänkandet krävs i allmänhet dessutom något slag av orsaks- eller motiveringsförhållande. Inom satslogiken är man mera frisinnad, och exempelsatserna har valts så att detta krav på förklaring inte verkar gälla.

Inom logiken är tolkningen av om-så-konnektivets sanningsvillkor den vidaste möjliga. Ett påstående är alltid giltigt, utom då det främre leDET är sant och det bakre osant. Detta innebär, vilket det är bra att uppmärksamma också i vardagstänkandet, att villkorssatsen inte leder någonvart om det främre leDET är osant. Därför är punkt b) inte en logiskt giltig slutledning.

Att förneka det bakre leDET, en så kallad modus (tollendo) tollens-slutledning, såsom i punkt a) är däremot ett giltigt logiskt resonemang. Denna princip, som formellt framförts redan av stoikerna som utvecklade satslogiken, följer relativt enkelt även ur villkorssatsens vardags-språkliga sanningsvillkor. Om satsen inte är giltig om det bakre leDET är sant, men det främre leDET osant, så måste det främre leDET vara osant om det bakre leDET är osant.

I ett 3 poängs svar kan examinanden presentera en någorlunda korrekt motivering till varför a) punktens slutledning är giltig och b) punktens slutledning är ogiltig. Ett sådant svar kan vara kort. Samma poäng kan också fås genom att utifrån villkorssatsens sanningsvillkor behandla bara den ena punkten.

I ett berömligt svar motiverar examinanden antingen utifrån sina kunskaper i logik eller utifrån de slutledningar som framförts ovan giltigheten i a) punktens slutledning och ogiltigheten i b) punktens slutledning.

Uppgift 7

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Samhällsfilosofi (Fi 4) och det delmoment som behandlar politisk filosofi. Den marxistiska socialismen har varit en av de gångna århundradets viktigaste riktningar inom den politiska filosofin.

a)

Nyckelsatsen är "På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena". Enligt Marx leder utvecklingen av den materiella, ekonomiska produktionen i något skede till revolution.

I ett 1 poängs svar har examinanden tydligt identifierat det ovan nämnda påståendet eller kan beskriva någon tanke som hänger ihop med påståendet.

I ett 2 poängs svar kan examinanden identifiera tankegången och visar sig förstå dess innehåll, till exempel genom att koppla påståendet till en meningsfull tolkning av stycket i sin helhet eller till vidare kunskap om marxismen.

b)

I marxismens politiska program innehar revolutionen en väsentlig plats. Detta beror på att den samhälleliga verkligheten anses bestämmas av sin ekonomiska grundstruktur. Inom den marxistiska politiska verksamheten uppstår problemet att den ekonomiska utvecklingen är mera grundläggande än den politiska verksamheten och bestämmer den senare. Den politiska verksamheten speglar det ideologiska medvetande som sammanfaller med produktionskrafternas rådande utvecklingsstadium, vilket innebär att den politiska verksamheten i ett borgerligt samhälle ofrånkomligen är dubiös. Klasskampen och förberedandet av revolutionen kan ändå också anses vara en del av denna dubiösa politiska verksamhet. Om produktionskrafterna en gång av sig själva bryter sina bojar, varför då förbereda revolutionen?

Detta problem är utmärkande för den så kallade ortodoxa marxismen, som rådde kring sekelskiftet 1900 (till exempel Karl Kautsky och Rosa Luxemburg). Olika riktningar har framfört sina egna lösningar på problemet. Till exempel leninismen (bolsjevismen) betonade det kommunistiska partiets medvetna och ledande roll i klasskampen och revolutionen. Reformismen (revisionismen, Eduard Bernstein, socialdemokratin) betonade i sin tur förnyelsen och förbättrandet av det borgerliga samhället. Gemensamt för de flesta marxistiskt grundade riktningarna har varit att betona utvecklingens dialektiska natur, vilket i detta sammanhang betyder att den historiska utvecklingen framskrider via konflikter.

I ett 2 poängs svar kan examinanden gestalta styckets tes om den materiella produktionens roll och förmår formulera den därtill hörande utmaningen för politiska handlingsprogram.

I ett 3–4 poängs svar kan examinanden presentera någon fråga om marxismens historia bekant lösningsmodell antingen i form av en egen betraktelse eller med hjälp av sin idéhistoriska kunskap. Det är förtjänstfullt att behandla och kritiskt bedöma olika alternativ. Man kan också fundera på hur styckets påståenden beror på en viss historisk kontext. Innehåller till exempel 2000-talets politik i allt högre grad de drag som nämns i stycket?

Uppgift 8

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Samhällsfilosofi (Fi 4). Frågehelheten berör samhällelig rättvisa. Berättigandet av egendom är också en separat punkt i läroplanens grunder.

Egendom kan vara privat eller samägd egendom. Den kan också vara offentlig egendom, där till exempel staten eller kommunen är ägare. Äganderätten innebär en rätt att använda, besitta och ge över det man äger på det sätt man vill. Det handlar alltså om att ägaren suveränt beslutar om det som gäller den ifrågavarande egendomen. Proudhons tanke i verket *Vad är egendom* (1840) var att de rättigheter som hänger ihop med egendom kränker människans allmänna rätt till resultatet av sitt arbete. Liksom Jean-Jacques Rousseau före honom, tänkte han att äganderätten skapar ett tvångsvälde. Egendom har traditionellt koncentrerat sig till materiell egendom, men många aktuella äganderättsfrågor hänger ihop med så kallade immateriella rättigheter, såsom upphovsrätt och patent.

Beskattningsrätt betyder att den skatteskyldiga bör betala en viss andel till beskattaren. Beskattningen kan vara direkt, till exempel inkomstskatt, eller indirekt, då skatt krävs till exempel i samband med varuutbyte. I uppgiften blir egendomsbeskattningen föremål för specifik granskning. Moderna stater har i allmänhet beskattningsrätt inom sitt territorium. Staten kan vidarebefordra denna rätt till andra grupper. I Finland har staten till exempel gett också kommunerna beskattningsrätt. Därtill beskattar de evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkornas församlingar sina medlemmar.

a)

Besittningstagande har utgjort den privata äganderättens traditionella berättigande. Enligt till exempel John Locke förenar sig människan med produkterna av sitt arbete och får då äganderätt till dessa. I dag finns det inte just något besittningstagbart som saknar ägare. Därför har berättigandet ersatts med att egendom är berättigad om den är förvärvad på ett berättigat sätt. Detta betyder i allmänhet att den är lagligt förvärvad. Berättigande av gemensam egendom följer i allmänhet samma utgångspunkter. Däremot grundar sig berättigande av offentlig egendom i allmänhet på argument av det slag som framförs under punkt b.

I ett 1 poängs svar visar examinanden sig förstå vad privat egendom innebär och framför någon motivering med vilken den kan berättigas.

I ett 2 poängs svar är examinandens motivering konsekvent och dess filosofiska trovärdighet har analyserats. Analysen kan till exempel ske genom att examinanden går igenom motiveringar som framförts inom filosofins historia eller den politiska argumentationen.

b)

Utgångspunkten för beskattningens berättigande varierar beroende på vilken filosofisk samhällsuppfattning man följer. Inom antikens filosofi och det "vänstersinnade" politiska tänkandets moderna tradition (Rousseau, Hegel och Marx) har man ofta ansett att människan till sin natur är en varelse som lever i samhällen. Då anses samhället utgöra en organisk helhet, som har rätt att trygga sin egen verksamhet. Beskattningsrätten är ett exempel på dessa rättigheter.

I det moderna liberalistiska tänkandet har individerna ansetts komma i första hand. Då måste samhällets rättigheter på något vis motiveras ur individens perspektiv. Samhällskontraktet har utgjort den populäraste strategin. Samhällskontraktstänkandet har traditionellt (t.ex. Locke) betonat att statens existens motiveras av dess uppgift att trygga äganderätten. Då har staten rätt att beskatta för att kunna samla resurser för detta tryggande. Detta betyder att ett minimum är att man upprätthåller ett polisväsende och en armé. Ofta inkluderar man också något slag av samhällsinfrastruktur, såsom ett vägnät. En sådan minimal stat brukar kallas nattväktarstat och berättigandet av dessa uppgifter, för vilket speciellt Robert Nozick har argumenterat, skiljer de i uppgiften nämnda libertaristerna från anarkisterna. Däremot motsätter sig libertaristerna beskattningens andra uppgift: att utjämna samhällsliga bördor och möjligheter med hjälp av inkomstöverföringar. Dessa har i sin tur försvarats av socialliberala filosofer såsom John Rawls. Vissa libertarister godkänner en relativt bred beskattning, eftersom de anser att den utbildning och hälso- och sjukvård som upprätthålls med skattemedel, hör till samhällets infrastruktur.

I ett 1 poängs svar visar examinanden sig förstå vad beskattning innebär och kan ge en motiverad synpunkt på beskattningens berättigande.

I ett 2 poängs svar är examinandens motivering konsekvent och visar att han eller hon behärskar de relevanta samhällsfilosofiska begreppen. Naturligast kan man begrunda till exempel beskattningens syften och de olika samhällsuppfattningar berättigandet baserar sig på.

c)

Beskattningsrätten kan hota den privata äganderätten om man i enlighet med den liberalistiska traditionen ser individen som bäraren av rättigheter och äganderätten som den centralaste rättigheten. Såsom framgår av punkt b kan man också se beskattningen som ett sätt att trygga äganderätten.

I ett 1 poängs svar presenterar examinanden en motiverad uppfattning om förhållandet mellan beskattning och äganderätt och begrundar vilken sorts hot beskattningen är för det privata ägandet.

I ett 2 poängs svar fördjupar examinanden sin analys och sina motiveringar genom att begrunda till exempel växelverkan mellan beskattning och ägande eller vad man i detta sammanhang menar med att hota.

Uppgift +9

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI 3). Eftersom detta är en jokeruppgift där poängantalet för de olika deluppgifterna inte specificerats, bedöms deluppgifterna med 0–3 poäng.

a)

Kausalt och teleologiskt förklarande skiljer sig så att en kausal förklaring baserar sig på orsaker och en teleologisk förklaring på ändamål. A orsakar kausalt B då A är orsak och B följdverkan. Till exempel: en sten som kastats mot ett fönster är orsak till att fönstret går sönder. Teleologiskt förklarar ändamålet B sin utveckling ur sitt grundtillstånd A, som finns till för ändamålet B. Till exempel: ekollonets ändamål är en ek, som förverkligas via ekollonet, då ekollonet blir en ek. Man säger att möjligheten, det vill säga potentialen, förverkligas i ändamålet. Ekollonet är en potentiell ek, som förverkligas som ek.

I ett 1 poängs svar kan examinanden på något sätt beskriva kausala och teleologiska förklaringar och skillnaden mellan dessa. En god förståelse av den ena förklaringsmodellen kan också räcka till ett poäng, också om skillnaden inte explicerats.

I ett 3 poängs svar visar examinanden att han eller hon förstår båda förklaringstypernas struktur och kan analysera skillnaden mellan dem.

b)

Naturvetenskaperna söker lagartade förbindelser mellan fenomen, så kallade naturlagar. Dessa lagar hjälper oss att förklara den fysikaliska världens skeenden. Dessa vetenskaper är nomotetiska (*nomos* betyder lag). Som exempel duger bland annat de naturvetenskapliga ämnen som undervisas i gymnasiet. De beskrivande och tolkande vetenskaperna är humanistiska vetenskaper, som strävar efter att förstå betydelsen hos kulturella fenomen och händelser. Dessa vetenskaper är idiografiska (*idio* = särpräglad, särskild) och de använder oftast hermeneutiska metoder. Bland skolans läroämnen är historia ett exempel på en sådan vetenskap. Nära skolans läroämnen ligger också litteratur- och religionsvetenskaperna.

I ett 1 poängs svar kan examinanden ge exempel på båda typerna av vetenskap eller ge exempel på den ena typen och motivera varför exemplet hör till den typen.

I ett 3 poängs svar ger examinanden minst två exempel på båda typerna och motiverar på ett träffande sätt varför de är exempel på ifrågavarande typer av vetenskap.

c)

Kausalt förklarande ansluter sig till de nomotetiska vetenskaperna, det vill säga till naturvetenskaperna. Kausaliteten kopplas till lagbundenheter och man talar om kausallagar.

Teleologin kopplas till idiografien och man tänker sig att tolkningsbarheten sker genom att hitta handlingens och verksamhetens ändamål. Om vi söker svar på sanningen om Finlands vinterkrig, tolkar vi historiens händelser med hjälp av historiska aktörers målsättningar.

I ett 1 poängs svar kan examinanden koppla ihop kausalt förklarande med de vetenskaper som söker lagbundenheter och teleologiskt förklarande med de deskriptiva och tolkande vetenskaperna.

I ett 3 poängs svar kan examinandena på ett motiverat sätt göra båda kopplingarna samt ge ett träffande exempel på hur kausalt förklarande används inom de vetenskaper som söker lagbundenheter och ett träffande exempel på hur teleologiskt förklarande används inom de beskrivande och tolkande vetenskaperna.

Uppgift +10

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Samhällsfilosofi (FI 4). Simone de Beauvoir kritiserade sin egen tids teorier om kön, vilka baserade sig på biologins, psykoanalysens och den marxistiska historiska materialismens förklaringsmodeller. Hon hävdade att alla dessa synvinklar belyser aspekter av vad det innebär att vara kvinna, men ingen av dem förklarar kvinnans väsen. de Beauvoir var en fenomenolog, som betonade erfarenhetens betydelse, och en existentialist, som betonade det fria valets betydelse. Då hon påstod att "Man föds inte till kvinna, man blir det", betonade hon i enlighet med Jean-Paul Sartre att kvinnan inte har ett väsen som skulle föregå hennes existens. de Beauvoir tänkte emellertid inte att människans val är helt fria, utan att de alltid sker under givna omständigheter som påverkas såväl av biologin och andra materiella faktorer som av sociala och kulturella förväntningar.

Examinanden förutsätts inte känna till de Beauvoirs könsuppfattning, utan frågan kan besvaras utifrån andra uppfattningar om kön, genus och identitet. Man kan till exempel begrunda hur dagens medicinska möjligheter att byta kön har påverkat könsidentiteten. Å ena sidan har det blivit lättare att välja sitt biologiska kön, men å andra sidan har könet medikaliserats. Könet har blivit en av läkarna ställd diagnos, som de åtgärder som strävar att byta kön förutsätter.

I ett 3 poängs svar ger examinandena några motiverade synpunkter på hur biologin, sociala förväntningar och fria val påverkar könsidentiteten.

I ett berömligt jokersvar kan examinandena fördjupa betraktelsen av begreppen identitet och fritt val. Vilken ontologisk status har kön? Är det ett essentiellt eller accidentellt drag? Vad kan tillhöra sfären av fria val? Hur påverkar sociala förväntningar viljan? Man kan också närma sig frågan historiskt och diskutera på vilka sätt och utifrån vilka motiv människor tidigare bytt kön (Jeanne d'Arc är ett bra exempel). Kännedom om Simone de Beauvoirs tänkande är naturligt nog till fördel och en behandling av hennes tänkande är det naturligaste sättet att nå högsta poäng.